

Jarosław Kuczer
Uniwersytet Zielonogórski

„NOWA TRADYCJA” ADMINISTRACYJNO-USTROJOWE ZWIĄZKI KSIĄŻĄT ZE ŚLĄSKIEM W OKRESIE 1629-1740

W historii Śląska okres od 1629 do 1740 r. to nie tylko daty pomiędzy wprowadzeniem zmian na poziomie administracyjnym inspirowane przejściem do inicjatywy panujących, czy wreszcie przejściem Śląska przez Prusy. Daty te, jak wykazują coraz intensywniej prowadzone badania w Polsce, Czechach i Niemczech, stanowią istotne cezury życia społecznego, a szczególnie rozwoju arystokracji. Nie pozostają one w żadnym stopniu datami umownymi, gdyż w odniesieniu do tego aspektu historii Śląska przyniosły realne zmiany.

Pierwsza data była związana z początkiem wprowadzania na Śląsku zasad podziału szlachty wyższej (*Hoher Adel, Herrenstand*) na baronów (*Freiherren*), hrabiów (*Grafen*) i książąt (*Herzogen, Fürsten*), rozwojem tej grupy na nieznaną dotąd skalę – również przez imigrację do tutejszych księstw wielu rodów europejskich. Data 1629 stanowiła pokłosie postanowień cesarskich z 1627 r. i wprowadzenia Odnowionego Porządku Ziemskiego oraz była datą powołania do życia Urzędu Zwierzchniego, którego funkcjonowanie wpłynęło na zasady relacji na linii arystokracja–cesarz. Druga przyniosła w pierwszym rzędzie – co w kontekście tego opracowania może nas interesować najbardziej – pierwsze w historii nadania tytułu księcia niższego (*Fürst*) trzem rodzinom miejscowym (Hatzfeld, Schönaich, Henckel von Donnersmarck). Taka możliwość nie istniała do tej pory, a wszelkie, ewentualne, nadania tego tytułu czyniono na rzecz arystokracji pozaśląskiej. Jaskrawymi przykładami są nieudane starania potomków Piastów śląskich z 1675 r. o przejęcie księstwa legnicko-brzesko-wolowskiego po wygasłej linii Jerzego IV Wilhelma przez jego kuzyna, hrabiego Augusta legnickiego (von Liegnitz) oraz jego siostry Charlotty – aż do 1707 r.¹ Cesarz wykorzystywał bezwzględnie prawo arbitralności w zdolności kreowania nowych nadań książęcych².

¹ C.A. Schimmelpennig, *Herzog Johann Christians von Brieg zweite Ehe mit Anna Hedwig von Sitsch und die aus derselben abstammende piastische Nebenlinie der Freiherren von Liegnitz*, ZVGAS, 1876, 11, s. 158 nn.

² J.J. Moser, *Von denen kayserslichen Regierungs Rechten und Pflichten...*, Frankfurt 1772, s. 425.

Nie musi to dziwić, skoro jeszcze w XVI w. spierano się, czy tytuł księcia może pochodzić z nadania, czy może być jedynie dziedziczny³. Możemy więc zaryzykować stwierdzenie, że po 1740 r. król Prus, Fryderyk II Wielki, dokonał przewartościowania, które mogło wpłynąć na rozbudzenie oczekiwań nieznanymi dotychczas awansów *grosso modo*. Oczywiście wyjątkiem w omawianym okresie było nadanie tytułu książęcego Sebastianowi von Rostockowi (zm. 1671) wraz z przekazaniem w jego ręce Nysy i Grotkowa. W wyniku tego tytułował się on odtąd jako *Fürst von Neisse und Herzog zu Grottkau*⁴. Sytuacja była tym bardziej kuriozalna, co wywołało spóźnioną reakcję cesarza, gdyż Rostock pochodził z rodziny mieszczańskiej, a uzyskując tytuł doktora, otrzymał szlachectwo, by następnie omijając kolejne etapy podniesień stanowych, uzyskać najwyższą z możliwych pozycję w Kościele śląskim, ale przede wszystkim w społeczności świeckiej⁵.

W okresie od 1629 do 1740 r. książęta śląscy byli najwyższymi suwerenami na czele swoich *Herzogtümer* i *Fürstentümer*. Co szczególnie istotne dla rozważań nad tematem, żadne z księstw śląskich w okresie 1629-1740 nie posiadało statusu rzeczywistego księstwa Rzeszy (*Reichsfürstentum*), a ich zwierzchnicy lenni nie uzyskali prawa do zasiadania na sejmie Rzeszy (*Reichstadschaft*) w związku z posiadaniem dóbr na Śląsku. W tym sensie książęta śląscy nie byli równi swym odpowiednikom w Rzeszy, którzy posiadali względem jej prawodawstwa status „bezpośredniości” (*Unmittelbare Fürsten*)⁶.

Na Śląsku książęta bezwzględnie stali na szczycie drabiny stanowej. Od początku XVII w., podobnie jak w przypadku reszty społeczeństwa arystokratycznego, w tej grupie nastąpiły epokowe zmiany. Pośród coraz mniej licznych przedstawicieli dy-

³ C. Spangenberg, *Adels-Spiegel. Historischer ausführlicher Bericht was Adel sey und heisse, woher er kome, wie mancherley er sey, und was denselben ziere und erhalte*, Schmalkalden 1591, s. 263-266.

⁴ W dokumencie cesarskim zapisano uwagę, iż winien to być ostatni przypadek, kiedy mieszczanin przez awans kościelny uzyskał godność książęcą (*wohl das letztmal, daß ein deutscher Bürgerssohn durch die Kirche zu einem wirklichen Fürstenthum gelangt ist*): C. Wutke, *Sebastian Rostock*, [w:] ADB, t. 33, Leipzig 1891, s. 503-504.

⁵ J.H. Zedler, *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, t. 32, Leipzig-Halle 1742, s. 1060; Obszerne studium poświęcił postaci: J. Jungnitz, *Sebastian von Rostock. Bischof von Breslau*, Breslau 1891. Uzyskanie tytułu księcia-biskupa i instalacja na urządzie nadstarosty śląskiego: s. 86-117.

⁶ Posiadali co najwyżej „pośrednie” lenna Rzeszy (*mittelbare Reichslehen*). Jednoznacznie problem ten rozstrzygnął Matthias Weber, który wyszedł z założenia, że król Czech posiadając zwierzchność lenną reprezentował jako jedyny królestwo wobec starej Rzeszy: M. Weber, *Das Verhältnis Schlesiens zum alten Reich in der frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1992, s. 9-10; Odrzucił on propozycje zarówno Karla O. v. Aretina oraz Dietmara Stutzersa, którzy kolejno jako księstwa Rzeszy uznawali biskupstwo wrocławskie i księstwo nyskie oraz pozostające we władaniu Liechtensteinów księstwa opawskie i karnioskie: K.O. v. Aretin, *Heiliges Römisches Reich 1776-1806. Reichsverfassung und Staatssouveränität*, t. 1, Wiesbaden 1967; D. Stutzer, *Die Verwaltungsgeschichte, die wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in berschlesien und im Fürstentum Troppau-Jägerndorf 1620-1820, dargestellt am Beispiel der Familie Eichendorf*, Dülmen 1983.

nastii piastowskiej pojawiali się tu nowi książęta. Taka sytuacja nie była zjawiskiem nieznanym na Śląsku. W swoim czasie nowymi byli tu przecież Podiebradowie (1465, Opawa), Korwinowie (1469, Śląsk), Jagiellonowie (1490, Śląsk), Hohenzollernowie (1524, Karniów), Wettynowie (1472, Żagań), a i sami Habsburgowie jako książęta i królowie w 1526 r.⁷ Dodatkowo ludźmi nowymi byli przecież każdorazowo książęta-biskupi nysko-grotkowscy.

W tym sensie lata 1629-1740 to czas kontynuacji, może bardziej intensywnej niż wcześniej, migracji książęcych do tej prowincji, wyznaczanych teraz przede wszystkim datami 1614, 1646, 1647, 1654, 1722, oznaczającymi nadania dla książąt Liechtensteinów, Lobkowitzów, Wirtembergów, Auerspergów, dynastii lotaryńskiej. Jednak jak wraz ze zmieniającymi się czasami, znaczenia nabierały rody, jakim powierzano księstwa. Nie były to już najwyższe rody monarsze i elektorskie, a w dużej mierze Habsburgom zawdzięczające swój status – także „pozaśląski”, w innych terytoriach państwa⁸.

W omawianym okresie godność książąt śląskich, tzn. władców poszczególnych księstw, nosiło przynajmniej 20 najznakomitszych europejskich rodów książęcych, ale i królewskich. Żaden z nich nie nosił jednak tytułu księcia Śląska (*Herzog Ober- und Niederschlesien*)⁹. W wymiarze ogólnopolitycznym prawo do niego mieli wyłącznie królowie czescy z dynastii Habsburgów¹⁰. Tytuł ten dzierżyli też w poszczególnych księstwach, gdzie już wygasły dynastie panujące (głogowskie, świdnicko-jaworskie, opolsko-raciborskie, wrocławskie) lub po 1675 r., kiedy miała wygasnąć piastowska linia panująca (księstwo legnicko-brzesko-wołowskie)¹¹.

⁷ R. Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 r.*, [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 97-119; G. Biermann, *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*, ZVGAS, 1871, 11, s. 36 nn.

⁸ Sprowokowanie całego procesu było spowodowane głównie dwoma czynnikami, a mianowicie potrzebą integracji Śląska w systemie państwowym oraz złamania balansującej, politycznej równowagi pomiędzy protestanckimi a katolickimi stanami w sejmie prowincji: Ch. v. Eickels, *Zur Rekatholisierung der oberschlesischen Territorien im 17. Jahrhundert. Quellen in Atchiven außerhalb Oberschlesiens*, [w:] *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag*, wyd. M. Weber, C. Rabe, Würzburg 1998, s. 514-515; N. Conrads, *Książęta i stany. Historia Śląska (1469-1740)*, Wrocław 2005, s. 122; M. Weber, *op. cit.*, s. 255; O kwestii tzw. nowych książąt: H. Schlip, *Die neuen Fürsten. Zur Erhebung in den Reichsfürstenstand und zur Aufnahme in den Reichsfürstenrat im 17. Und 18. Jahrhundert*, [w:] *Liechtenstein. Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtl. Grundlagen und moderne Perspektiven*, red. V. Press, D. Willoweit, München-Wien 1988, s. 249 nn.; T. Klein, *Die Erhebungen in den weltlichen Reichsfürstenstand 1550-1806*, BdLg 1986, 122, s. 139.

⁹ Taki bowiem ostatni raz został nadany późniejszemu królowi polskiemu, Janowi Olbrachtowi: P.G. Bietenholz, T.B. Deutscher, *Contemporaries of Erasmus. A biographical register of the Renaissance and Reformation*, t. 1, Toronto 2003, s. 243.

¹⁰ Ferdynandowi IV Habsburgowi przekazywano w 1649 r. poszczególne księstwa osobno, przykładowo: NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 428: Abtretung der Fürstenthüner Schweidnitz und Jauer, 28. July 1649.

¹¹ Tytułu tego nie pozbyła się także Maria Teresa po 1740 r.: F. Herre, *Maria Theresia, die große Habsburgerin*, München 2004; Wykazy genealogiczne części omawianych w pracy rodów

Dość efemeryczne związki ze Śląskiem przypadły w udziale arcyksiężętom Leopoldowi I Wilhelmowi austriackiemu, stadhouderowi Niderlandów i jego bratankowi, synowi Ferdynanda III, Karolowi III Józefowi (odpowiednio: 1656-1662 i 1663-1664)¹². W związku z określonymi okolicznościami księstwa śląskie przejmowali także bez tytułu królowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Książętami księstwa opolsko-raciborskiego byli bowiem Wazowie (1646-1666)¹³. Spośród przedstawicieli rodów dynastycznych w 1691 r. znajdziemy tu Jakuba Sobieskiego jako księcia oławskiego¹⁴, a niedługo przed końcem periody habsburskiej pojawiła się też osoba kniazia/księcia Michała Serwacego Wiśniowieckiego¹⁵. Powinowały króla Polski wszedł pośrednio w 1730 r. w posiadanie mniejszego państwa stanowego (*Minderherrschaft*) Cieszków dzięki małżeństwu z księżną Teklą Różą Radziwiłł, wdową po hrabim Jacobie Heinrichu von Flemmingu (zm. 1728)¹⁶.

Najstarszym średniowiecznym rodem książęcym na Śląsku („rdzennym” śląskim), do chwili wygaśnięcia linii w 1675 r., pozostawali Piastowie wywodzący się z polskiej dynastii królewskiej. W latach 1629-1675 następowało po sobie łącznie sześciu książąt¹⁷. Drugą, czeską z kolei dynastią książęcą, która posiadała długą historię swych związków ze Śląskiem, byli Podiebradowie (z linii ziębickiej). Księstwo oleśnickie pozostawało bowiem w ich posiadaniu do 1647 r.¹⁸

książęcych śląska przedstawił: H. Grotenfeld, *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*, Breslau 1889, s. 15-25.

¹² K. Kastner, *Breslauer Bischöfe*, Breslau 1929, s. 49-53.

¹³ Układ z Habsburgami zawarty w Młocku 10 maja 1645 r. mówił wstępnie o tym, że zastawcą księstwa nie będzie nigdy król Polski: H. Wisner, *Władysław IV Waza*, Wrocław 1995, s. 98; Z. Wójcik, *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997, s. 39-40; F. Idzikowski, *Geschichte der Stadt Oppeln*, Oppeln 1863, s. 174 nn.

¹⁴ Por. W. Roszkowska-Sykałowa, *Oława królewiczów Sobieskich*, Wrocław 1984.

¹⁵ Michał Serwacy Wiśniowiecki (1680-1744) wielki hetman litewski, regimentarz wojsk litewskich, hetman polny litewski, wojewoda wileński, kanclerz wielki litewski, kasztelan wileński, starosta piński, wołkowski, gliniański, wilkiski, kirśnieński, metelski i merecki, marszałek Trybunału Litewskiego: *Popularna encyklopedia powszechna*, t. 12, Kraków 2003, s. 240.

¹⁶ Umowa z Teklą i jej synami mająca zabezpieczać podag księżnej z 1726 r.: AGAD, Inwentarz zespołu akt Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział X, Dokumenty domów obcych, Papiery Flemmingów z lat 1697-1730, Nr zespołu 354/X, sygn. od 332; Kwestie majątkowe po śmierci hrabiego J.H. Flemminga, sygn. 371-377.

¹⁷ C.A. Schimmelpfennig, *Herzog Johann Christians von Brieg zweite Ehe mit Anna Hedwig von Sitsch und die aus derselben abstammende piastische Nebenlinie der Freiherren von Liegnitz*, ZVGAS, 1876, 11, s. 158 nn.; *Dzieje Cieszyna. Od pradziejów do czasów współczesnych*, t. 2, red. I. Panic, Cieszyn 2010, s. 18; N. Conrads, *Schlesien in der Frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Weimar 2009, s. 21-39.

¹⁸ J. Županič, *Württembergové v Olešnici*, „Studia Zachodnie” 2011, t. 13, s. 49 nn.; H. Schukraft, *Silvius Nimrod*, [w:] *Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon*, red. S. Lorenz, D. Mertens, V. Press, Stuttgart 1997, s. 205-206; G. Raff, *Hie gut Wirtemberg allewege. Das Haus Württemberg von Herzog Friedrich I. bis Herzog Eberhard III. Mit den Linien Stuttgart, Mömpelgard, Weiltigen, Neuenbürg, Neuenstadt am Kocher und Oels in Schlesien*, Degerloch 1993, s. 637; Tablica Podiebradów: F.W. v. Sommersberg, *Tabulae genealogicae ducum Superioris & [et]*

Wśród wymienionych w pierwszych latach XVII w. pojawili się na Śląsku, wywodzący się z XII w. z dolnoaustriackich możnowładców, Liechtensteinowie z linii Hartmanna II (1544-1585). Karol I w 1608 r. uzyskał tytuł książęcy, a w 1614 i 1622 r. odpowiednio księstwa karniowskie i opawskie. Jednocześnie w 1623 r. podniesiony został do rangi książąt Rzeszy¹⁹. Pomijając epizod książęcy Albrechta von Wallensteina, rodziny Diettrichsteinów²⁰, księżnej cieszyńskiej von Altenbockum²¹ i in., należy zwrócić uwagę na pojawienie się czeskich Lobkowitzów, którzy w 1646 r. otrzymali księstwo żagańskie²². Do 1740 r. rządy w księstwie pełniło łącznie pięciu książąt z tego rodu²³. Niedługo po Lobkowitzach na Śląsku pojawił się kolejny ród książęcy. Zaistniały w 1653-1654 r. w świecie książąt ród Auerspergów posiadał dobra w Dolnej Krainie. W 1550 r. linia Pankraz osiągnęła tytuł baronów Rzeszy, w 1630 r. hrabiów

Inferioris Silesiae ab initio seculi XII. ad praesens usque XVIII. Accedunt Diplomata ad Silesiam pertinentia ad huc inedita, Breslau 1723, Ad. p 85, XI.

¹⁹ E. Kippes, *Feldberg und das Haus Liechtenstein im 17. Jahrhundert. Die Gegenreformation im Bereich der fürstlichen Herrschaft*, Köln 1996, s. 29, 58-59; Majątki śląskie postulował odebrać im sejm prowincji w początkach wojny trzydziestoletniej: Ch. v. Eickels, *Schlesien in böhmischen Ständestaat. Voraussetzungen und Verlauf der böhmischen Revolution von 1618 in Schlesien*, Köln-Weimar-Wien 1994, s. 354-359; A. Schinzl, *Liechtenstein, Joseph Wenzel Fürst von und zu*, [w:] ADB, t. 18, Leipzig 1883, s. 623-625; Linia wywodziła się od Gundakera von Liechtenstein (1580-1658), której to osobie szerokie studia poświęcił: T. Winkelbauer, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999; *idem*, *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaats und der Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts.*, Wien, 2008; R.J. Meraviglia-Crivelli, *Der böhmische Adel*, [Mautern an der Donau] 1885, s. 195. F. Ens, *Geschichte des Herzogtums Troppau zum ersten Male bearbeitet*, Wien 1835, s. 129-148.

²⁰ NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 425: Fürstenstand, 15 Februar 1624, Fürst Franz von Dietrichstein; R. Hirsch, *Rechtsgeschichtliche Nachrichten aus der Minderstandsherrschaft Loslau*, ZVGAS 1896, 30, s. 217; A.W. Darlage, *Priests under pressure in southern Moravia. History and identity in Roman Catholic polemics (1575-1615)*, Chicago 2009, s. 394; R. Sękowski, *Herbarz szlachty śląskiej*, t. 2, Katowice 2003, s. 30-35.

²¹ NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 500: Incolat, 12. August 1724, Fürstin von Teschen geborne von Bacum, Ursula; H.T. Flathe, *Lubomirska Ursula Katharina Fürstin von*, [w:] ADB, t. 19, Leipzig 1884, s. 333-334; H. Schukraft, *Die Grablegen des Hauses Württemberg*, Theiss 1989, s. 166; s. 682. Tytuł książęcy Lubomirscy uzyskali w 1647 r.: ÖS, AVA, Adelsarchiv, Reichsarchiv, Lubomirski, 8 März 1647; D.E. Jablonski, *Religion, Wissenschaft und Politik um 1700*, red. J. Bahlcke, W. Korthaase, Wiessbaden 2008, s. 230-240. O tytule książąt dla Lubomirskich: J.S. Pütter, *Über den Unterschied der Stände, besonders des hohen und niedern Adels in Teutschland...*, Göttingen 1795, s. 84.

²² Również posiadany przez niego majątek Neustadt został przekształcony w księstwo w 1641 r.: T.M. Baker, *Army, aristocracy, monarchy. Essays on war, society and Government in Austria, 1618-1780*, New York 1982, s. 119.

²³ A. Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz. Erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. (1609-1677). Sein Leben und Wirken*, Wien 1869, s. 35-36; A. Wolf, *Wenzel Eusebius von Lobkowitz*, [w:] ADB, 19, Leipzig 1884, s. 52; J.G. Worbs, *Geschichte des Herzogtums Sagan*, Sagan 1930, s. 357 nn.; A. Leipelt, *Geschichte der Stadt und des Herzogtums Sagan*, Sorau 1853, s. 136-155; A. Leipelt, *Geschichte der Stadt und des Herzogtums Sagan*, Sorau 1853, s. 137; R.J. Meraviglia-Crivelli, *op. cit.*, s. 195.

Rzeszy i dopiero – chociaż w dość krótkim czasie, bo 18 września 1653 r. – tytuł palatyna Ratyzbony i właśnie książąt Rzeszy von Tengen²⁴. Kolejny ród uzyskał dobra na Śląsku drogą sukcesji rodowej. Dom wirtemberski w 1647 r. przejął księstwo oleśnickie w wyniku negocjacji małżeńskich. Potomstwo Sylwiusza Nimroda i Elżbiety Marii, córki Karola Fryderyka I Podiebrada, zapoczątkowało nową, młodszą linię rodziny, znaną teraz jako *Württemberg-Oels*. Sylwiusz Nimrod opłacił księstwo warcie 20 tys. guldenów, zrzeczeniem się tytułu książąt wirtemberskich oraz władztwa Jevišovice na Morawach. Linia śląska pochodziła bezpośrednio z Bawarii, a dokładniej z Weiltingen. Było to jedyne przejęcie księstwa przez obcą linię, w stosunku do której również cesarz składał pretensje. W przeciwieństwie do Lichtensteinów, Auerspergów czy Lobkowitzów, Wirtembergowie nie zostali więc wsparci na Śląsku jako bliscy Ferdynandowi III, gdyż ich układ z Podiebradami godził w istocie w formułę umowy lennej o przekazywaniu cesarzowi wygasłych lenn²⁵.

W 1722 r. księstwo cieszyńskie w realne władanie objęła dynastia lotaryńska (de Lorraine). Od 1625 r., czyli po bezpotomnej śmierci Fryderyka Wilhelma z dynastii Piastów, pozostawało ono w rękach Habsburgów. Pierwszym księciem lotaryńskim, który przyjął tytuł księcia cieszyńskiego, był Leopold (zm. 1729), drugim przyszły

²⁴ A.F. Glafey, *Pragmatische Geschichte der Cron Böhmen, worinnen dasjenige, was unter jedwedem Hertzoge und Könige von Böhmen von Zeiten zu Zeiten merckwürdiges vorgegangen...*, Leipzig 1729, s. 744, 746, 748, 759, 761; F. Hartmann, *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Münsterberg 1907, s. 220 nn. Błędne daty i imiona książąt podaje: J.A. Kopietz, *Kirchengeschichte des Fürstentums Münsterberg und des Weichbildes Frankenstein*, Frankenstein 1885, s. 221 nn.; A. Sabisch, *Die Bestätigung der Landesprivilegie durch Johann Weikhard 1654-1655*, UHMHH, 1928-1929, R. 5, nr 3, s. 44-48; A. Sabisch, *Die politische Tätigkeit des Fürsten Johann Weikhard von Auersperg*, UHMHH, 1928-1929, R. 5, nr 7, s. 100-104; A. Sabisch, *Franz Karl von Auersperg*, UHMHH, 1929-1930, R. 6, nr 2, s. 26-29; A. Sabisch, *Johann Weikhard von Auersperg und die Lanstände*, UHMHH, 1928-1929, R. 5, nr 5, s. 75-79; A. Sabisch, *Letzte Jahre Johann Weikhard und sein Tod 1677. Das Leichenbegengnis der Stände*, UHMHH, 1928-1929, R. V, nr 10, s. 157-160; A. Sabisch, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg im Fürstentum Münsterberg-Frankenstein 1709-1710*, ZVGAS 1933, 67, s. 85-119; Macenseffy, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615-1677)*, AöG, 1938, 64, s. 295-509.

²⁵ Oficjalny hold miał miejsce 15 grudnia 1648, a wystawienie dokumentu Czeskiej Kancelarii Nadwornej 19 stycznia 1649 r.: NAP, ĆDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 512, Herzogenstand, 19 stycznia 1649 r., Sylwiusz Nimrod z Wirtembergka [bns]; F. Schiller, *Geschichte von Württemberg bis zum Jahr 1740*, Stuttgart 1859, s. 229; C. Pfaff, *Fürstenhaus und Land Württemberg nach den Hauptmomenten von der ältesten bis auf die neueste Zeit*, Stuttgart 1841, s. 116-117; H. Schukraft, *Sylvius Nimrod*, [w:] *Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon*, red. L. Sönke Lorenz, D. Mertens, V. Press, Stuttgart 1997, s. 205-206; M. Feist, *Sylvius Nimrod, Herzog von Oels*, ZVGAS 1918, 52, s. 85-102; APW, Zbiór rękopisów archiwalnych, sygn. 573; L. Wiesner, *Zur Geschichte der Herzoge von Oels, Wuerttembergischer Linie, namentlich Carl Friedrich von Oels und Carl von Bernstadt*, ZVGAS 1862, 4, s. 170-178. Przemiany własnościowe poszczególnych części księstwa oleśnickiego doprecyzował: J. Żupanić, *op. cit.*, s. 49-58.

cesarz rzymski Franciszek I, mąż Marii Teresy²⁶. Od 1737 r. tytuł śląski łączył z tytułem księcia Toskanii²⁷.

W odróżnieniu od książąt dynastycznych na Śląsku w okresie 1629-1740 obecna była tu także grupa książąt biskupów (*Fürstenbischof*). Byli oni wprawdzie zwierzchnikami hierarchii kościelnej, jednak w sensie prawnym przede wszystkim władcami terytorialnymi, równymi innym książętom śląskim. W prawach publicznych od drugiej połowy XVII w. uzyskali nawet przywileje stawiające ich nad pozostałymi. Wówczas to król oddał w ich ręce urząd Starosty Generalnego²⁸.

Rzeczywiście związki książąt śląskich z władanymi przez siebie ziemiami pozostają problemem o wysokiej wadze badawczej, gdyż ostatecznie mają wskazywać na pozycję samego Śląska wśród krajów dziedzicznych Korony czeskiej. Nie jesteśmy dziś w stanie ponad wszelką wątpliwość jasno ocenić ani intensywności prac w organach śląskich, ani obecności fizycznej książąt w tutejszych majątkach. Wiemy bowiem, iż mając zasiadać na sejmach, czynili to przez posłów, mając stać na czele komisji, niejednokrotnie jedynie figurowali jako ich przewodniczący. Nie zawsze też musieli znać dobra, które posiadali i jedynie częściowo angażowali się w życie prowincji. Dość często w całości oddawali się zadaniom wyznaczanym im przez dwór, nie wykazując zainteresowania życiem na peryferiach monarchii.

Zwłaszcza w pierwszym pokoleniu po ich nadaniu ksiądzęta często nie decydowali się na stały pobyt na Śląsku. Dość znamienne w tym względzie jest to, że tacy ksiądzęta, jak Albrecht von Wallenstein²⁹, Jan Weikhardt von Auersperg³⁰, Wacław

²⁶ H. Albin, *Versuch über die Geschichte des Herzogtumes Teschen von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten*, Teschen 1818, s. 166-168; R. Zedinger, *Franz Stephan von Lothringen (1708-1765)*, Wien 2008, s. 217.

²⁷ W. Konopczynski, *Dzieje Polski nowożytnej*, Warszawa 1996, s. 554.

²⁸ Wykaz książąt-biskupów śląskich przedstawił: F.W. v. Sommersberg, *Silesiorum rei historicae et genealogicae accessiones... Supplementum continentur clusit hoc suam in colligendis scriptoribus rerum silesiacarum...*, Leipzig 1732, s. 25-28.

²⁹ Wallenstein miał gościć w księstwie pięć razy. Były to wizyty jedno lub kilkudniowe. Jedna z nich, prawdopodobnie z czerwca 1628 r., połączona była z hołdem poddanych. Była to ostatnia z potwierdzonych obecności księcia w Żaganiu: A. Heinrich, *Wallenstein als Herzog von Sagan*, Breslau 1896, s. 85-87; R. Fukala, *Albrecht z Valdštejna jako hlohovský kníže a jeho slezské epizody*, [w:] *Glogovia maior. Wielki Głogów między blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów-Zielona Góra 2010, s. 183-189; A. Leipelt, *Geschichte der Stadt und des Herzogthums Sagan*, Sorau 1853, s. 125-136; A. Heinrich, *Wallenstein als Herzog von Sagan*, Breslau 1896, s. 4-9; F. Förster, *Wallenstein als Feldherrn und Landesfürst. Eine Biographie*, Potsdam 1834.

³⁰ A. Sabisch, *Die Bestätigung der Landesprivilegie durch Johann Weikhard...*, s. 44-48; *idem*, *Die politische Tätigkeit...*, s. 100-104; *idem*, *Johann Weikhard von Auersperg...*, s. 75-79; *idem*, *Letzte Jahre Johann Weikhard...*, s. 157-160; *idem*, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg...*, s. 85-119; G. Macenseffy, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben...*, s. 295-509; Podobnie jego potomkowie odwiedzali miasto sporadycznie: F. Hartmann, *Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Münsterberg 1907, s. 220 nn.; *idem*, *Franz Karl von Auersperg*, s. 26-29.

Euzebiusz von Lobkowitz³¹ czy Urszula Katarzyna Altenbockum (pomijając jej męża, Jerzego Dominika Lubomirskiego)³² nigdy nie rezydowali w posiadanych przez siebie władztwach. Auerspergowie przez 50 lat, aż do 1709 r. w ogóle nie pojawili się w księstwie ziebickim³³. Podobnie było w okresie sprawowania godności biskupiej przez Karola Ferdynanda Wazę. Wówczas to bardzo ważną rolę w administracji dóbr księstwa odegrali baron Johann Friedrich von Breiner oraz Johann Balthasar Liesch von Hornau (zm. 1661). Wydaje się, że książę nie był zainteresowany swoją zachodnią domeną, do końca swego życia rezydując głównie w Warszawie i państwie żywieckim. Zresztą to Hornau zajmował rezydencję książęcą w Nysie jeszcze długo po rezygnacji Wazy z funkcji biskupa (1653)³⁴. Możliwe, że nie były to przypadki odosobnione. Również Liechtensteinowie posiadający księstwo Liechtenstein nie byli częstymi gośćmi na Śląsku³⁵. Wyjątkami w tym względzie byli Wirtembergowie oraz ostatni Lobkowitzowie i Auerspergowie³⁶. Był to jeden z powodów, dla których na Śląsku nie powstał skupiający arystokrację prowincji dwór, a ją samą – również w odniesieniu do baronów i hrabiów – możemy dość plastycznie określić jako „arystokrację bez dworu” (*aristocracy devoid of Court*)³⁷.

Książęta i wybitni hrabiowie mieli stanowić podstawę rządów Habsburgów w prowincji, podczas gdy inni członkowie *Herrenstandu* organizowali dopiero jej niższą administrację. Podstawowym środkiem do tego było powierzenie tym pierwszym Urzędu Starosty Generalnego (teraz *Amt des Oberlandeshauptmanns*) jako zwierzchnika powołanego w 1629 r. Urzędu Zwierzchniego. Podlegali im przede wszystkim Wyższy Komisarz Wojenny, Generalny Urząd Podatkowy, Prezydent Kamery Śląskiej, a po 1714 także tzw. Bank Państwowy (*Bancalität*)³⁸.

Urząd starościński pełnili książęta z wakacjami w okresie 1674-1676 oraz po 1719 r., kiedy to byli zastępowani – o czym wspomiano – przez hrabiów Christophera

³¹ Na stałe rezydował na dworze Lobkowitzów w Raudnitz: E. Behse, *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, t. 9, cz. 3, Hamburg 1851, s. 114, 283; C.J. Kinderfreund, *Das Fürstenhaus Lobkowitz. Mit einem Anhang: Das Banquett zu Raudnitz im Jahre 1811*, Prag 1860.

³² H.T. Flathe, *Lubomirska, Ursula Katharina Fürstin von*, [w:] ADB, 19, Leipzig 1884, s. 333-334; *Genealogisches Handbuch des Adels*, 1966, 38, s. 24-25

³³ A. Sabisch, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg...*, s. 85-95.

³⁴ *Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, red. E. Gatz, t. 3, Berlin 1990, s. 278-279; A. Kastner, *Geschichte der Stadt Neisse mit besonderer Berücksichtigung des kirchlichen Lebens in der Stadt und dem Fürstenthume Neisse*, Neisse 1854, s. 392.

³⁵ J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels...*, t. 2, s. 137-138; *Genealogisches Reichs- und Staatshandbuch*, Frankfurt am Main 1805, s. 158-161; J. Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Brno 1996, s. 202; H. Lorenz, *Die wichtigste Tugend eines Fürsten – Die Barockpaläste des Fürsten Johann Adam von Liechtenstein*, „Liechtenstein” 1995, 11, s. 88-94.

³⁶ A. Sabisch, *Regierungsantritt Franz Karls von Auersperg...*, s. 85nn; J.G. Worbs, *op. cit.*, s. 359.

³⁷ J. Kuczer, *Aristocracy Devoid of Court*, [manuskrypt artykułu].

³⁸ K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202-1740*, Wrocław 2005, s. 202-203.

Leopolda von Schaffgotscha i Johanna Antona von Schaffgotscha³⁹. Ciężar pełnienia tej funkcji spadł zarówno na ich reprezentantów świeckich, jak i duchownych według przywileju Władysława II z 1498 r.⁴⁰ W pierwszej kolejności, z urzędu działania te podejmowali z pewnością biskupi-księżęta nyscy, od 1664 r. mający regularnie stawać na czele Urzędu Zwierzchniego. Wówczas to bowiem cesarz ponownie połączył rangę księcia nyskiego, biskupa wrocławskiego z pierwszeństwem do jego pełnienia. Jak się okazało, nie było to zabiegiem trwałym, nie stało się tak, że ciężar starostwa przeszedł na barki książąt-biskupów, co dość błędnie było podkreślane w dotychczasowej literaturze przedmiotu⁴¹.

Tak więc po 1629 r. wpływ na ten urząd ma głównie arystokracja, której pochodzenie było dość zróżnicowane. Pośród niej znajdziemy zarówno książąt, jak i hrabiów w łącznej liczbie siedmiu, którzy z Kościołem mieli niewiele wspólnego, a większość z nich wcale nie przebywała na Śląsku. W zasadzie wydaje się, że zwłaszcza biskupom pochodzenia nieśląskiego odejmowano ciężar sprawowania tego urzędu i zarządu całością Urzędu Zwierzchniego, ograniczając do sprawowania pieczy nad Kościołem śląskim. W taki sposób postąpiono z księciem-biskupem Ludwikiem Franciszkiem von der Pfalz und Neuburg w 1682-1684 r., zastępując go Janem Kacprem II von Ampfingen oraz w 1719 r. Johannem Antonim von Schaffgotschem. Sam Ludwik Franciszek pozostał księciem-biskupem do 1732 r., a jego następca, Filip Ludwik von Sinzendorf w ogóle nie objął urzędu Starosty Generalnego Śląska. Z kolei w latach 1671-1676 Fryderyka von Hessen-Darmstadt zastępowali kolejno Wacław Euzebiusz von Lobkowitz oraz Christoph Leopold von Schaffgotsch⁴².

Starostowie-biskupi wprawdzie nadal byli wybierani spośród książąt śląskich, jednak większość z nich – prócz Jerzego III (1653-1664) – była książętami z „poruczenia cesarskiego”. Nie reprezentowali oni jak w XVI w. czynnika stanowego i z pewnością nie byli zdolni do prowadzenia samodzielnej polityki, jaką prowadził Jan Chrystian brzeski (1617-1621). Od początku omawianej epoki urząd ten sprawowali książęta blisko związani z cesarzem, jak Karol Euzebiusz von Liechtenstein (1639-1641)⁴³, czy przywróceni do łask, jak Henryk Wacław Podiebrad (1629-1639)⁴⁴.

Byli wybierani dożywotnio i kolegialnie z innymi urzędnikami, reprezentowali władzę monarszą, kierowali czasem i zwoływali sejm śląski, kontrolowali bezpieczeń-

³⁹ F.W. v. Sommersberg, *Silesiacarum rerum scriptores aliquit adhuc inediti, accedunt codicis Silesiae diplomatici pecimen et diplomatarium bohemo-silesiacum...*, Lipsiae 1729, s. 184-185.

⁴⁰ Ch. v.Eickels, *Schlesien in böhmischen Ständestaat...*, s. 20 i 23.

⁴¹ M. Weber, *op. cit.*, s. 164-173.

⁴² K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska...*, s. 200-202.

⁴³ H. Haupt, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611-1684*, Wien 2007, s. 71 nn.

⁴⁴ Już w 1627 r. podczas koronacji Ferdynanda II, Henryk Wacław był po stronie nowego króla w Pradze: K.F. Pauli, *Allgemeine preussische staats-geschichte, samt aller dazu gehörigen königreichs, churfürstenthums, herzogthümer, fürstenthümer, graf- und herrschaften, aus bewährten schrifstellern und urkunden bis auf gegenwärtige regierung*, t. 7-8, Halle 1767, s. 529.

stwo w prowincji i na granicy królestwa, zwłaszcza wzdłuż granic Polski. Starostowie odpowiadali w szerokim znaczeniu za sprawy religijne, gospodarcze, pobór podatków i sądowniczych w księstwach dziedzicznych oraz werbunek armii. Podstawową rolę, z jaką łączy się oddziaływanie książąt śląskich na życie publiczne, odgrywała w tym wymiarze jego centralizacja, unifikacja z resztą krajów dziedzicznych i rekatolicyzacja. Oczywiście oba procesy były ze sobą ściśle związane⁴⁵. Stali się oni najwyższą instancją odwoławczą od decyzji sądów księstw. Po okresie „rządów” biskupich Karola Ferdynanda Wazy każdy przyszy książę-biskup-starosta miał już na stałe rezydować we Wrocławiu, czego nie udawało się jednak wyegzekwować. Gdy przed 1674 r. poza krajem przebywał książę-biskup Fryderyk hesko-darmsztadzki, utworzono stanowisko Dyrektora Urzędu Zwierzchniego (*Vicarius der Obristen Hauptmannschaft*)⁴⁶.

Książęta mieli odgrywać podstawową rolę podczas zjazdów sejmu śląskiego, działającego nieprzerwanie konwentu publicznego (od 1662/1664), zjazdów trybunałskich czy odbierać rachunki. W okresie wojny trzydziestoletniej, w lipcu 1634 r., Jan Krystian brzeski otrzymał nawet funkcję „dyrektora” sejmu. Podobnie jednak jak owa efemeryczna funkcja, tak i okoliczności jej utworzenia były wyjątkowe. Ten niedysiejszy starosta Śląska (1617-1621) wrócił bowiem z wygnania pełen skruchy w reakcji na aresztowanie swego szwagra Hansa Ulricha Schaffgotscha i zamordowanie Albrechta Wallensteina⁴⁷.

W drugiej połowie XVII w. książęta przestali brać udział w tych gremiach. Posiadali jednak nadal głosy w pierwszej kurii, dzięki czemu przez posłów „decydowali” o najważniejszych sprawach Śląska – wymagających oczywiście zgody królewskiej. Ukazywało to w pewnej mierze stosunek tej grupy do działania najwyższej reprezentacji śląskiej. Brak osobistej reprezentacji w porównaniu z sytuacją z XVI w. stał się czymś oczywistym. W 1741 r. reprezentowanie książąt w kurii pierwszej przyjęli na siebie wyznaczeni do tego szlachcice: baron Melchior von Rottenberg i Franz von Gilgenheim za Schaffgotscha, Caerl von Pein und Wechmar i Georg von Haupt za Wirtemberga, baron von Orlick und Laziska i Johann von Conrad za Liechtensteina, Johann von Lilienthal za Lobkowitza oraz Gottfried von Mennicht za Auersperga⁴⁸.

Książęta wybierani byli też komisarzami królewskimi na sejm. Na przykład w 1675 r., tuż przed swą tragiczną śmiercią, na ich czele stanął Jerzy Wilhelm, brzesko-legnicki⁴⁹. Z kolei w latach 1694-1703 rolę taką odgrywał książę oleśnicki, Christian

⁴⁵ Literatura najnowsza nadal ściśle łączy postępy centralizacji z polityką kontrreformacji: G. Waś, *Śląsk we władaniu Habsburgów*, [w:] *Historia Śląska*, s. 173-179.

⁴⁶ K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska...*, s. 197-201.

⁴⁷ N. Conrads, *Das preußische Exil des Herzogs Johann Christian von Brieg*, [w:] *Schlesien in der Frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, red. J. Bahlcke, s. 39-52.

⁴⁸ J.D. Köhler, *Schlesische Kern-Chronick oder Kurze jedoch gründliche Geographisch- Historisch- und Politische Nachricht von dem Herzogthum Schlesien*, t. 1, Nürnberg 1741, s. 311 nn.

⁴⁹ N. Conrads, *Schlesien in der Frühmoderne...*, s. 77-101.

Ulrich (zm. 1704)⁵⁰. W roli komisarza wielokrotnie po 1691 r. występował Ferdynand August von Lobkowitz⁵¹. W 1706 r. takie zadanie powierzono Franciszkowi Karolowi von Auerspergowi, a w 1715 r. księciu żagańskiemu Franciszkowi von Lobkowitzowi. Ale w skład tych komisji wchodził też najwyższy spośród niższych grup *Herrenstandu*. W tym ostatnim przypadku byli to Franz Karl von Hatzfeld i hrabia Franz Karl von Kottulinsky, radcy Urzędu Zwierzchniego i podkomorzymi cesarscy⁵². Taka relacja władzy: książę – hrabia/wolny pan stanowy – hrabia – zapewniała równe rozłożenie prestiżu na barkach określonych członków arystokracji, możliwe że satysfakcjonując stojące za nimi środowiska. Określała tym samym jasne granice pomiędzy grupami elit śląskich.

Jak już pisano, ich rolą było zaprezentować się godnie w imieniu monarchy w określonym terminie. Często jednak nie byli już obecni nawet przy przedstawianiu propozycji monarszych, nie mówiąc o ogłoszeniu konkluzji sejmowych. W ramach ich obowiązków pozostawało także zdawanie relacji z prac sejmu do Królewsko-Cesarskiej Czeskiej Dworskiej Kancelarii w Wiedniu, czego też nie dopełniali osobiście.

Na brak zainteresowania sprawami Śląska wskazuje także pewien konkretny przykład. Sylwiusz Nimrod wirtemberski nawet w tak ważnym momencie, jak przejęcie przez niego księstwa oleśnickiego, nie wziął udziału w debacie nad ostatecznym dopełnieniem hołdowniczych formalności lennych. Otworzył wprawdzie obrady komisji Urzędu Zwierzchniego w sprawie dziedziczenia księstwa 17 marca 1648 r. w domu książąt oleśnickich we Wrocławiu, ale książę wraz z ludźmi cesarza nie był obecny przez cały okres obrad. Naprzeciw utytułowanych hrabiego von Pucheimba, baronów von Lobkowitza i Obergę spoza Śląska, książę wystawił wykształconego, swego niegdyśszego preceptora oraz późniejszego kanclerza księstwa, rzeczywistego jego administratora, mieszczanina Johanna Hubriga. Dziwić może taka niesymetryczność i zastanawiać jej ewentualna celowość. Wystarczy bowiem dodać, że Christoph Ferdinand Popel von Lobkowitz pozostawał w stopniu feldmarszałka (*Generalfeldmarschalla*), Głównego Komendanta Wojennego (*General-Kriegs-Kommandant*) prowincji austriackiej, śląskiej i morawskiej oraz był dziedzicznym seneszałem Austrii. Taki pozornie nierówny kształt komisji mógł wpływać na jakość obrad. Były one prowadzone *non sine commotione animorum* i zakończyły się kompromisem⁵³.

Dzięki swej pozycji seniorów oraz oddziaływaniu na administrację, część książąt – podążając za głównym nurtem polityki wewnętrznej – było silnie zaangażowanych

⁵⁰ J. Sinapius, *Olsnographia oder Eigenliche Beschreibung des Oelsnischen Fürstentums In Nieder-Schlesien welche in zwey Haupt-Theilen so wohl insgemein Dessen Rahmen Situation, Regenten, Religions-Zustand, egiments-Wesen und andere notable Sachen...*, Leipzig und Franckfurt 1707, s. 303-304.

⁵¹ C.J. Kinderfreund, *op. cit.*, s. 19.

⁵² P. Jurek, *Sejm śląski z marca 1715 roku*, Wrocław 1992 (AUW, No 1444, Prawo CCXV), s. 93 nn.

⁵³ W. v. Schullenburg, *Lehnsverhandlungen über das Fürstentum Oels*, Oels 1906; M. Feist, *Die Oelser Lehnsübertragung vom Jahre 1648*, ZVGAS 1916, 50, s. 139-140.

w rekatolicyzację kraju. Inni zdecydowanie chronili jednak reprezentowany przez siebie luteranizm, kalwinizm. W XVII w., bez względu na osobisty stosunek do religii, żaden władca nie mógł sobie pozwolić na odstępianie od tego instrumentu polityki, czyli nieangażowanie się w sprawy wiary. Jak głosiło stare niemieckie przysłowie: „pragnąc błogosławić krajowi, Bóg daje mu pobożnych książąt, kiedyż znów ukarać, wówczas daje mu książąt bezbożnych”⁵⁴. Wypowiedziane w 1598 r. charakteryzowało sytuację, kiedy „złemu” – czyli niezaangażowanemu religijnie – księciu nawet należało wypowiedzieć posłuszeństwo. Inna sytuacja była nie do pomyślenia. Na takim stanowisku stali z jednej strony nie tylko książęta–biskupi, ale również większa część pozostałych rodzin, takich jak Auerspergowie, Lobkowitzowie, Liechtensteinowie, bez względu na wyznanie. Na przeciwległej szali o protestanckie nastroje poddanych dbali Piastowie, Podiebradowie i Wirtembergowie⁵⁵.

Katolicycy książęta byli w istocie „wcześniejszymi” lub „późniejszymi” konwertytami. Liechtensteinowie przyjęli katolicyzm w 1599 r.⁵⁶, Albrecht Wallenstein w 1604 r.⁵⁷, Auerspergowie ostatecznie w 1699 r.⁵⁸ Zdarzało się, że konwertytami byli również poszczególni książęta–biskupi wrocławscy. Palatyni neuburscy zdecydowali się na ten krok w 1617 r., Fryderyk hesko-darmstadtzki w 1637 r., a Sinzendorfowie w 1653 r.⁵⁹ Tradycyjnie katolickimi pozostawali Habsburgowie, Wazowie, Lubomirscy i doktrynalni Lobkowitzowie. Katolicyzm w niektórych przypadkach oznaczał mniejszą lub większą inicjatywę wspierania tej konfesji na terenach własnych księstw. W innych wydaje się, że książęta wcale nie wzbraniali praktyk swych poddanych. W teorii katolicki, w praktyce dość obojętny wobec sytuacji w księstwie żagańskim pozostawał Waclaw Euzebiusz von Lobkowitz. Dopiero 15 grudnia 1667 r., kiedy uzyskał stanowisko pierwszego ministra cesarskiego, obwieścił swoim poddanym, iż zdecydował się „unkatholische Exercitium... abzuthun und das der hl. Katholischen Religion verwandte hiergegen einführen zu lassen”. Podkreślił jednak, iż nie zamierza nikogo nawracać siłą („die Gewissen dadurch zu zwingen”)⁶⁰. Zresztą sam cesarz ponaglał nieraz książąt do bardziej gorliwego wpływania na rozwój katolicyzmu w ich księstwach. Przykładowo w 1667 r. interweniował u – jak się wydaje opieszających w tym

⁵⁴ Wenn Gott ein Land segnen will, so gibt er Frome Fuersten: Hinwider, wenn er ein Land strafen will, so gibt er gottlose Fuersten: C. Spangenberg, *op. cit.*, s. 264.

⁵⁵ Por. F.-C. Esbach, *Das herzogliche Haus Württemberg zu Carlsruhe in Schlesien*, Stuttgart 1906; N. Conrads, *Schlesien in der Frühmoderne...*, s. 70-76; O. Felcman, R. Fukala, *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a sleszkých knížat*, Praha 2008.

⁵⁶ E. Behse, *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, t. 9, Hamburg 1851, s. 212; T. Winkelbauer, *Fürst und Fürstendiener...*, s. 57, 91-92.

⁵⁷ H. Diwald, *Wallenstein. Eine Biographie*, München 1969, s. 39.

⁵⁸ E. Behse, *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, t. 42, Hamburg 1858, s. 92.

⁵⁹ U. Köchli, *Friedrich von Hessen-Darmstadt*, BBKL 2004, 23, s. 424-433.

⁶⁰ J.G. Worbs, *op. cit.*, s. 411 nn. Politykę religijną Lobkowitza obrazuje: G. Steller, *Wenzel Euzebius von Lobkowitz und die Kirchenvisitation im Fürstentum Sagan im Jahre 1670*, Breslau 1937.

względzie – Auerspergów, na rzecz powstrzymania *Exercitium Religionis acatholicae*. Należy podkreślić, że nawet jeśli książęta nie wywierali presji na swoich poddanych, to nie stawiali przeszkód dla restytucji instytucji kościelnych w swoich władztwach. Brak nacisków był raczej związany z brakiem zainteresowania tymi sprawami, a nie zamierzoną polityką tolerancji⁶¹.

Wśród książąt nyskich zdeterminowanymi w reprezentowaniu interesów Kościoła byli, jak się wydaje, głównie doktor teologii, wspomniany książę Sebastian von Rostock, wykształcony na jezuickim uniwersytecie w Ołomuńcu oraz Fryderyk hesko-darmsztadzki. Jeśli pierwszy, za co m.in. wnioskowano dla niego godność biskupią, działał na rzecz przejścia kościołów protestanckich w księstwie świdnicko-jaworskim po 1648 r. i żagańskim w 1668 r., to drugi kontynuował intensywną formułę wprowadzania postanowień soboru trydenckiego na Śląsku, samodzielnie dokonując wizytacji podległych sobie archidiakonatów⁶².

Śląsk, pozornie położony na prowincji państwa, pozostawał w centrum interesów monarszych tej części Europy. Liczba księstw będących w rękach rodów królewskich świadczyła, podobnie jak cały rozgrywający się tu proces migracyjny, o znaczeniu księstw śląskich. Nie były one jedynie małymi częściami większych majątków książąt. Ich posiadanie w określonych momentach stawało się szczególnym narzędziem w prowadzeniu polityki międzynarodowej. Był to fakt, bez względu na to, czy była ona aktywna, jak w przypadku Habsburgów i Wazów, czy całkiem nieudana, jak w przypadku Sobieskich.

Mimo wielu studiów, wątpliwości nadal budzi stopień zaangażowania książąt śląskich w szeroko rozumiane pojęcie życia prowincji. Już powyższe wskazówki zdecydowanie sugerują, iż posiadane przez siebie księstwa traktowali jako jedno z wielu majątków, nie poświęcając im większej uwagi (wyjątkiem byli Wirtembergowie). Trudno też się temu dziwić. XVII i XVIII w. to w historii dynastii królewskich i książęcych wielość tytułatur, które brały się właśnie z liczby posiadanych aktualnie majątków, a czasem w przeszłości przez ród. Przytoczone argumenty w pewnym sensie wskazują na ignorowanie przez książęta spraw „kraju śląskiego”. Czy znaczyło to, że Śląsk utracił, czy też jako część Królestwa Czech nie odgrywał większej roli w życiu Europy, a jego społeczeństwo do 1740 r. pozostawało na marginesie wydarzeń w skali makro? Wydaje się, że nie. Wskazują na to badania w innych sferach życia Śląska, od historii kultury, literatury, architektury, sztuki. Zaprzeczeniem takiego twierdzenia mógłby być też sam fakt ciężkich wojen śląskich. Dlaczego zasiadanie w ławach sejmu śląskiego nie

⁶¹ Auerspergowie przyjęli przykładowo dominikanów: J.A. Kopietz, *op. cit.*, s. 226 nn.

⁶² C. Wutke, *Rostock Sebastian*, [w:] ADB, 33, Leipzig 1891, s. 503-504; J. Jungnitz, *op. cit.*; U. Köchli, *Trophäe im Glaubenskampf? Der Konvertit und Kardinal Friedrich Landgraf von Hessen-Darmstadt (1616-1682)*, [w:] *Die Jagd nach dem roten Hut*, red. A. Karsten, Göttingen 2004; U. Köchli, *Friedrich von Hessen-Darmstadt*, s. 424-433; F. Noack, *op. cit.*, s. 341-386.

świadczyło o prestiżu i splendorze dynastii? Dlaczego nawet książęta mieszkający na Śląsku stronili od zajmowania się jego bieżącymi sprawami? Pasowanie ministrów cesarskich, najwyższych urzędników dworu i jego kancelarii na książąt śląskich może dawać w tym względzie odpowiedź cząstkową o tyle, o ile w kolejnych badaniach uda się zwrócić uwagę na stosunek tych samych książąt do ich pozostałych majątków przez pryzmat sprawowanych przez nich funkcji, właśnie w centralnym aparacie władzy. Pamiętajmy bowiem, że to Auerspergów, Liechtensteinów i Lobkowitzów właśnie znajdziemy prędzej w Wiedniu niż w prowincjach europejskich.

Dostęp do tego dworu miały wyłącznie osoby z *Herrenstandu*, mogące ubiegać się o funkcje pierwszego ochmistrza (*Obersthofmeisters*), pierwszego pokojowca (*Oberstkaemmerera*), pierwszego marszałka dworu (*Oberhoffmarschalla*) i pierwszego koniuszego (*Oberststallmeisters*). Już pierwszą funkcję na dworze Wilhelminy Amalii, żony Józefa I, pełnił w latach 1699-1708 Ślązak, Ferdynand August von Lobkowitz⁶³. Podobnie od 1694 r., ale na dworze samego władcy wyglądała godność Antona Floriana von Liechtensteina z Karniowa. Po dojściu do władzy Karola VI był stale obecny przy władcy i traktowany jako jego pierwszy minister⁶⁴. Pierwszym ochmistrem dworu do 1738 r. na dworze Karola VI był ponadto Henryk Józef von Auersperg (1697-1783)⁶⁵.

Kolejnym elementem układanki administracyjnej były kolegia radców, wraz z całym przynależnym im aparatem kancelaryjnym. Podlegały one bezpośrednio cesarzowi lub ochmistrowi, ale miały prawo występować w imieniu cesarza. W rzeczywistości też zakres władzy kolegiów i kancelarii zależał od stopnia zaangażowania cesarza w daną dziedzinę polityki. Najwyższą instytucją była Tajna Rada (*Geheimer Rath*). Miała ona zadania kontrolne względem innych instytucji i urzędów, choć był to organ doradczy cesarza⁶⁶. Radcami zostawali wykształceni szlachcice wyznania katolickiego, absolwenci uniwersytetów europejskich. Liczba radców ulegała zmianie, jednak zazwyczaj oscylowała wokół ośmiu osób. Jednym z pierwszych książąt śląskich „z namaszczenia” na czele rady był Karol von Liechtenstein (1600-1603, 1606-1607),

⁶³ C.J. Kinderfreund, *op. cit.*, s. 19.

⁶⁴ Liechtenstein pod koniec życia zapewnił sobie miejsce w radzie książąt Rzeszy (Reichsfürstenrat). Podobnie jak jego pradziad, Karol I von Liechtenstein, który łączył w jednym ręku urząd ochmistrza i prezydenta tajnej rady: F. Krones, *Liechtenstein, Karl I. Fürst von und zu*, [w:] ADB, 18, Leipzig 1883, s. 614-618; E. Oberhammer, *Liechtenstein, Anton Florian*, [w:] NDB, 14, Leipzig 1985, s. 517; T. Klein, *op. cit.*, s. 143.

⁶⁵ K. Tuma, z Auersperga, [w:] *Ottův Slovník Naučný*, t. 2, Praha 1889, s. 1019-1025.

⁶⁶ Najważniejszymi radcami byli prócz przewodniczącego kanclerz lub wicekanclerz oraz dyrektor Tajnej Rady. Tajna Rada powstała w 1527 r. Początkowo była wąskim gremium przybocznym. Za Leopolda I liczyła sobie już 17 osób. Pracowała w „konferencjach i deputacjach”. Najważniejszą spośród nich stała się założona w 1669 r. „tajna konferencja”. Zajmowała się sprawami zagranicznymi. Po chwilowej zapaści reaktywował ją Józef I w liczbie 8 radców: M. Hengerer, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004, s. 35-72.

pełniący zarazem urząd pierwszego ochmistrza dworu⁶⁷. W jego ślady poszedł dopiero w 1669 r. Waclaw Euzebiusz von Lobkowitz⁶⁸. Z kolei tajnymi radcami byli przykładowo potomkowie Liechtensteina, Jan Adam Andrzej (zm. 1712), Józef Jan Adam (zm. 1732)⁶⁹, a wśród Auerspergów Henryk Józef (zm. 1783). Ten ostatni pełnił ponadto urzędy pierwszego marszałka, pierwszego ochmistrza i pierwszego koniuszego dworu na dworze Karola VI oraz w przyszłości na dworze Marii Teresy⁷⁰.

Ostatnim najważniejszym organem administracji centralnej przy dworze była Rada Wojenna (*Hofkriegsrat*) z własną kancelarią (*Hofkriegskanzlei*) i zatrudnionymi tam sekretarzami. Początkowo składała się z pięciu osób, po jednej z każdego kraju, następnie oscylowała wokół 13-15 osób, by w 1655 r. osiągnąć liczbę 24 włącznie z jej prezydentem. Byli oni generałami i najwyższymi dowódcami państwa. Wśród 12 prezydentów rady jedynie jeden był księciem śląskim, a mianowicie w latach 1649-1665 Waclaw Euzebiusz von Lobkowitz⁷¹.

Podobnie było z obecnością wyższej arystokracji w armiach nowożytnych. Była ona widoczna od początku omawianej epoki, a większość militarnych dowódców powiązanych było mocno ze światem finansów⁷². Duża część karier książąt śląskich rozpoczynała się właśnie od armii. Waclaw Euzebiusz von Lobkowitz (1609-1677) na dwór cesarski dostał się dzięki szerokiej karierze żołnierskiej. Zanim nabył od cesarza tytuł księcia na Żaganiu, w 1631 r. wstąpił do armii cesarskiej. W początkowym okresie operował na terenie Czech właściwych i Śląska, następnie w Dolnej Nadrenii i Westfalii. Po okresie bezpośredniego zaangażowania na frontach wojen przeszedł

⁶⁷ H. Kretschmayr, *Das deutsche Reichsvicekanzleramt*, AöG 1898, 84, s. 383-501.

⁶⁸ A. Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz...*, s. 204-235.

⁶⁹ M. Hörmann, *Fürst Anton von Liechtenstein (1656-1721)*, [w:] *Liechtenstein. Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, red V. Press, D. Willoweit, München-Wien 1988, s. 105 nn; H. Haupt, *Liechtenstein, Johann Adam*, [w:] NDB, 14, Leipzig 1985, s. 517; T. Winkelbauer, *Fürst und Fürstendiener...*, s. 64, 365, 451; J. v. Falke, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*, t. 3, Wien 1877, s. 325-55.

⁷⁰ J.Ch. Gatterer, *Fortgesetzter Wappen-Calender auf das Jahr 1764 oder Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik worinnen aller jetzihen europäischen Potentaten Stammtafeln und Wappen mit einer richtigen Beschreibung der Wappen und einem Abrisse der Heraldik oder Wappenkunde enthalten sind*, Nürnberg 1764, s. 92.

⁷¹ Rambold, hrabia Collalto 1624-1630; Hans Christoph von Löbel 1630-1632 baron; Heinrich Schlick 1649-1665 hrabia; Wenzel Lobkowitz, książę żagański 1649-1665; Annibale, książę Gonzaga 1665-1668; Raimondo Montecucoli 1668-1681 hrabia; Herrmann von Baden 1681-1691 markgraf; Ernst Rüdiger von Starhemberg 1692-1701 hrabia; Heinrich von Mansfeld, książę Fondi 1701-1703; Eugeniusz Sabaudzki 1703-1736 książę; Dominik von Königsegg-Rothenfels 1736-1738 hrabia; M. Hengerer, *op. cit.*, s. 68.

⁷² Jak genueńczyk Ambrosio Spinola, który zyskał i stracił fortunę na wojnach niderlandzkich w pierwszej połowie XVII w., czy włoscy Medici, Della Rovere, a nawet Este, Gonzaga i Guzmán w Hiszpanii. To samo zjawisko dotyczyło wojny trzydziestoletniej, nie wspominając o książętach, generalissimie von Wallenstein, czy kondotierze Ottavio Piccolominim (1599-1659): R.G. Asch, *Nobilities in Transition 1550-1700. Courteers and Rebels in Britain and Europe*, New York 2003, s. 127-128; Finanse a prowadzenie wojen: H. Wilson, *Absolutism in Central Europe*, London-New York 2000, s. 93-99; T.M. Baker, *op. cit.*, s. 61 nn.

do dyplomacji (misja do Stambułu w 1665 r.) i na urzędy ministerialne. Jest jednym z wielu przypadków potwierdzających niepisaną i znaną literaturze przedmiotu regułę, że żołnierze-arystokraci po służbie rzadko do niej wracali. Nie oznacza to jednak, iż tak się nie działo⁷³.

Tak też wyglądała droga, jaką przebył Sylwiusz Nimrod von Wirtemberg, choć dworem, na jakim przyszło mu pełnić obowiązki, był dwór Sachsen-Gotha Ernesta I Pobożnego⁷⁴. Jedną z bardziej doniosłych była również kariera Józefa Waclawa von Liechtenstein, który biorąc udział w końcowej fazie wojny o sukcesję Polską, awansował z oberlejtanta na feldmarszałka-leutnanta, by w dwadzieścia lat później reprezentować cesarza na dworach europejskich. Dopiero w obliczu niepokoju spowodowanego końcem rządów Karola VI, w 1739 r. ponownie został generałem kawalerii i do końca życia miał już pełnić wyższe funkcje w armii Marii Teresy⁷⁵.

Podobnie z armią związali się kolejni książęta oleśnicy Karol Fryderyk (1690-1761), dowódca regimentu dragonów i Krystian Ulrich (1691-1734), dowódca wojsk piechoty, którzy jednak oddawali swe usługi królowi Danii-Norwegii⁷⁶. Syn Jana Weikhardta von Auersberga, Franciszek Karol już w wieku 20 lat został dowódcą w armii cesarskiej i brał udział w oblężeniu Wiednia w 1683 r. Doszedł do funkcji *Generaldelfzeugmeistera*. W późniejszym okresie kojarzony był niestety z udziałem w wielu nieudanych przedsięwzięciach militarnych Eugeniusza Sabaudzkiego, głównie porażką w bitwie pod Luzzarą (1702) przeciw wojskom księcia Vendôme w wojnie o sukcesję hiszpańską⁷⁷. Interesującym przypadkiem zaangażowania wojennego była

⁷³ Na temat kariery w armii i na dworze wiedeńskim Waclawa Euzebisusa von Lobkowitz: T.M. Baker, *op. cit.*, s. 118-122. Od 1636 r. pełnił funkcję radcy Nadwornej Rady Wojennej (*Hofkriegsrath*), od 1640 był jednym z najbliższych cesarskich generałów (*Feldzugmeister*), od 1644 wiceprezydentem Nadwornej Rady Wojennej, od 1645 tajnym radcą (*geheimer Rath*), od 1652 prezydentem Nadwornej Rady Wojennej, od 1665 pierwszym ochmistrza dworu (*Obersthofmeister*), a od 1669 r. prezydentem Tajnej Rady (*Geheimer Rath*). Przyczynił się do intronizacji Leopolda I, a od 1643 r. powierzano mu misje otwierania obrad parlamentu czeskiego. Kontrolował dyplomację austriacką we Francji. Ponadto będąc bezwzględny zwolennikiem spacyfikowania powstania kuruców księcia Emeryka Thököly'ego na Węgrzech (1672), starał się przywrócić świetność polityce wschodniej Habsburgów: E. Hassenpflug-Elzholz, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, München-Wien 1982, s. 33; A. Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz...*, passim; A. Wolf, *Wenzel Eusebius v. Lobkowitz*, s. 52; T.M. Baker, *op. cit.*, s. 122.

⁷⁴ NAP, ČDK, 752, sygn. IV D 1, krt. 512: Herzog z Würtemberka, 1648.

⁷⁵ H. Lorenz, *op. cit.*, s. 88-94; H. Haupt, *Zur Mission Fürst Joseph Wenzels von Liechtenstein in Parma im Jahre 1760*, [w:] *Der Goldene Wagen des Fürsten Joseph Wenzel von Liechtenstein. Ausstellung der Wagenburg in Schönbrunn mit Leihgaben der Sammlungen des Regierenden Fürsten von Liechtenstein*, Wien 1977, s. 39-49; H. Haupt, *Diplomatie und Repräsentation im Dienst des Kaiserhauses. Die öffentlichen Einzüge des Fürsten Joseph Wenzel von Liechtenstein*, [w:] *Joseph Wenzel von Liechtenstein. Fürst und Diplomat im Europa des 18. Jahrhunderts*, hrsg. von Reinhold Baumstark, *Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein Vaduz*, Einsiedeln 1990, s. 24-53;

⁷⁶ Daty urodzin podajemy za: J. Sinapius, *Olsnographia...*, s. 282-283.

⁷⁷ M. Preinfalk, Auersperg. *Geschichte einer europäischen Familie*, Stuttgart 2006, s. 269 nn.

mobilizacja floty ogłoszona i dokonana z inicjatywy Fryderyka hesko-darmsztadzkiego w 1640 r. przeciw Turcji⁷⁸.

Książęta śląscy wytyczali też czasem główne linie austriackiej polityki dyplomatycznej, na co wskazują nie tylko przypadki Lobkowitza i Auersperga. W przeddzień opisywanej epoki, choć na mniejszą skalę, swój udział w polityce państwa miał książę oleśnicki Karol Fryderyk Podiebrad, który 11 stycznia 1621 r. został powołany pierwszym komisarzem (*Principal Abgesandter*) do kontaktów z Saksonią, a następnie ustanowił w Dreźnie ambasadę⁷⁹. W roli dyplomaty cesarskiego występował także Anton Florian von Liechtenstein (1656-1721), obecny w swoim czasie na dworze papieskim i madryckim⁸⁰. Potomek Jana Weikharda von Auersperga, Leopold (1662-1705), był tajnym radcą dworu i ambasadorem w Anglii, a następnie w Turynie przy księciu Eugeniuszu sabaudzkim⁸¹. Stałym agentem paryskim i berlińskim pozostawał też wspomniany Józef Wacław von Liechtenstein w okresie 1735-1740⁸².

Nie możemy też pominąć karier kościelnych książąt-biskupów nyskich, które sięgały niejednokrotnie poza granice Śląska i Królestwa Czech. Podczas gdy Karol II Liechtenstein-Kelsekorn był równocześnie biskupem Ołomuńca, Leopold Wilhelm Habsburg, Karol Józef Habsburg, Jan Kacper von Ampringen i Franciszek Ludwik von der Pfalz und Neuburg byli również Wielkimi Mistrzami Zakonu Krzyżackiego odpowiednio w latach 1641-1662 i 1694-1732. Leopold Wilhelm pełnił godności biskupów Halberstadt, Magdeburga, Ołomuńca, Pasawy i Strasburga, a Franciszek Ludwik był równolegle biskupem Wormacji, następnie Trewiru w latach 1716-1729, a po tej ostatniej dacie został arcybiskupem Moguncji⁸³. Filip Ludwik von Sintzendorf pozostawał także w godności biskupa Győr (1726-1732) i kardynała⁸⁴.

Łączenie wielu synekur kościelnych i funkcji w aparacie administracyjnym państwa uniemożliwiało w istocie sprawne poruszanie się w sprawach śląskich. Zwróćmy uwagę, że syn landgraфа heskiego, Fryderyk hesko-darmsztadzki (zm. 1682) pełnił funkcję biskupa wrocławskiego, którą łączył z godnością kardynalską Kościoła

⁷⁸ Kardinal Friedrich von Hessen, *Großprior in Heitersheim*, [w:] ZGO, 41, 1928, s. 341-386.

⁷⁹ J. Sinapius, *Olsnographia...*, s. 223-224.

⁸⁰ E. Oberhammer, *Liechtenstein, Anton Florian*, [w:] NDB, 14, Leipzig 1985, s. 517-518.

⁸¹ G.A. Metnitz, *Auersperg, Johann Weikhard Fürst*, [w:] NDB, 1, Leipzig 1953, s. 537-548; G. Me-censeffy, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615-1677)*, „Archiv für österreichische Geschichte” 1938, 114, s. 295-509; A. Wolf, *Johann Weikhard Graf von Auersperg*, [w:] ADB, 1, Leipzig 1875, s. 640.

⁸² Sch. [?], *Liechtenstein, Joseph Wenzel*, [w:] ADB, 18, Leipzig 1883, s. 623-625; J. Kunisch, *Liechtenstein, Joseph Wenzel*, [w:] NDB, 14, Leipzig 1985, s. 518.

⁸³ F. Krones, *op. cit.*, s. 402-404; A. Brück, *Franz Ludwig, Pfalzgraf von Neuburg*, [w:] NDB, 5, Leipzig 1961, s. 369-367; F.M. Illert, *Fürstbischof Franz Ludwig, der Erneuerer des Bistums Worms. Zu seinem Gedächtnis an seinem 200. Todestag*, [w:] Der Wormsgau, 1, 1916, 33, s. 340-343.

⁸⁴ J.Ch. Lünig, *Das deutsche Reichsarchiv*, t. 2, Leipzig 1711, s. 1356 nn.

rzymsko-katolickiego⁸⁵. Przez rok, bo do 1683 r. godność księcia-biskupa posiadała też rodzina książąt Liechtenstein. Była to wprawdzie inna linia niż ta sprawująca władzę w Opawie i Karniowie, jednak musiało świadczyć to o podniesieniu znaczenia i tak jednej z najsilniejszych dynastii niekrólewskich w Europie. Karol II pochodził z linii tyrolskiej Kastelkorn⁸⁶.

W latach 1683-1732 tytuł księcia nyskiego i księcia-biskupa nosił Franciszek Ludwik von der Pfalz und Neuburg. Jego ród posiadał majątki zlokalizowane głównie na terenach geograficznej Bawarii ze stolicą w Neuburg nad Dunajem. Jednocześnie nosił tytuły i sprawował funkcje elektora i arcybiskupa trewirskiego, a następnie po 1729 r., po rezygnacji z tej funkcji, został wybrany arcybiskupem i elektorem mogunckim, a zarazem biskupem wormanckim, wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego, księciem-proboszczem Ellwagen oraz arcykanclerzem Cesarstwa Rzymskiego⁸⁷.

W 1732 r. księciem nyskim został biskup wrocławski Filip Ludwik von Sinzendorf (zm. 1747). Urodzony w Paryżu, był synem dyplomaty z bliskiego otoczenia cesarskiego. Od 1725 r. piastował równocześnie funkcję biskupa Győr (Raab) na Węgrzech, a od 1727 r. nosił godność kardynalską. Pochodził z austriackiej rodziny hrabiów Rzeszy podniesionych do tego stanu na sejmie w Ratyzbonie w 1653 r.⁸⁸ Równocześnie już w 1719 r. Karol VI podarował jego ojcu, hrabiemu, pierwszemu kanclerzowi dworu, Filipowi Ludwikowi Waclawowi von Sinzendorfowi, rozległe dobra w księstwie głogowskim⁸⁹.

W porównaniu z XVI w. stan książęcy uległ nie tylko powiększeniu. Zmieniło się samo podejście książąt do władztw śląskich. Zniknęło charakterystyczne dla wieków poprzednich przywiązanie do Śląska. Od XVII w. mamy do czynienia z książętami śląskimi żyjącymi ponad ramami wyznaczonymi przez konkretne domeny w prowincji. Ich dobra śląskie przestały być centrum, a stały się jednymi z wielu elementów „własności gruntowej”. W związku z wejściem w skład ponadregionalnych komplek-

⁸⁵ U. Köchli, *Trophäe im Glaubenskampf? Der Konvertit und Kardinal Friedrich Landgraf von Hessen-Darmstadt (1616-1682)*, [w:] *Die Jagd nach dem roten Hut. Vandenhoeck und Ruprecht*, red. A. Karsten, Göttingen 2004, s. 186-204; *idem, Friedrich von Hessen-Darmstadt*, s. 424-433; F. Noack, *op. cit.*, s. 341-386. Obszerne studium tej postaci: P. Buchmann, *Friedrich, Landgraf von Hessen-Darmstadt, Malteseritter, Kardinal und Bischof von Breslau*. Ein Beitrag zur Breslauer Bischofs-Geschichte, 1883.

⁸⁶ E. Gatz, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, t. 3, Freiburg 2003, s. 276-278.

⁸⁷ J.D. Köhler, *op. cit.*, s. 290; J.J. Schmid, Franz Ludwig von der Pfalz, [w:] BBKL, 16, Leipzig 1999, s. 1231-1237.

⁸⁸ R. Bendel, Philipp Ludwig von Sintzendorf, [w:] NDB, 20: 2001, s. 374; C. Grünhagen, *Philipp Ludwig von Sinzendorf*, [w:] ADB, 34, 1892, s. 412-416.

⁸⁹ APZG, Majątek Zabór, sygn. 60, s. 9; W.A. Schade, *Geschichte der evangelischen Kirchgemeinde Saabor. Eine Denkschrift bei Gelegenheit ihrer hundertjährigen Kirchen-Jubelfeier am dritten heiligen Pfingsttage*, Grünberg 1843, s. 43. Sintzendorfwowie nie pojawiają się jeszcze w 1718 r.: APW, Księstwo głogowskie 1329-1886, Rep. 24, sygn. 527, s. 21; J. Kuczer, *Od glorii do upadku. Osadnictwo szlachty tytularnej na Śląsku po wojny trzydziestoletniej na przykładzie rodziny hrabiów von Dünnewald (1669-1718)*, „Studia Śląskie” 2009, 68, s. 93-116.

sów dóbr w jakimś sensie przestawały być zauważalne nawet przez samych właścicieli, z których znaczna część nawet nie odwiedzała swoich księstw lub pojawiała się tu sporadycznie, bawiąc w Wiedniu lub na dworach Rzeszy. Na Śląsku nie powstały, o czym pisaliśmy, tzw. dwory regionalne (*regional subcourts*), które mogły być pewnym rozwiązaniem, jako dwory pośrednie w prowincjach, ściśle powiązane z wiedeńskim. Zapewniałyby one miejsce dla rosnącej liczby szlachty dworskiej (*Hofadel*)⁹⁰.

Jarosław Kuczer

“NEW TRADITION”. CONSTRUCTIONAL AND ADMINISTRATIVE RELATIONS
OF THE DUKES WITH SILESIA IN THE PERIOD OF 1629-1740

S u m m a r y

In the history of Silesia in the second part of Habsburgian epoch, exactly from 1629 to 1740, the social and public relations changed quickly. The first date meant the beginning of this changes on administrative level inspired by the transition to the initiative of rulers, and finally, the second date, was lied with the takeover of Silesia by Prussia. These dates are key and turning points of social life, especially the development of the aristocracy. They are not in any way a contractual nature, because in relation to this aspect of the history of Silesia brought about real change. This article is an attempt to determine the ratio of “new” princes of Silesia and their involvement in the public, political and social life in comparison with the previous era. From this description emerges in fact a description of the aristocracy, which compounds the emotional subordinate principalities and trusts the offices, which were quite weak. Even so, they interacted with a new, post-war reality and then was born a kind of “new tradition” as interesting part of the history of Silesia.

⁹⁰ W języku XVII/XVIII-wiecznym powszechny był raczej francuski termin *Noblesse de court*: R.G. Asch, *Introduktion: Court and Household from the Fifteenth to the Seventeenth Centuries*, [w:] *Princes, Patronage, and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450-1650*, red. R.G. Asch, A.M. Birke, London 1991, s. 25.